

Взаємопов'язане навчання видів мовленнєвої діяльності у процесі навчання іноземної мови

Взаємопов'язане навчання видів мовленнєвої діяльності (МД) – один із сучасних провідних методичних принципів методики навчання іноземної мови (ІМ). В основу цього принципу покладені інтеграція знань і загальні принципи єдності та інтеграції, які їй визначають його сутність.

Принцип взаємопов'язаного навчання видів МД набув розвитку, починаючи з середини минулого століття. Видатні вчені минулого і нашого часу формулюють його як:

- принцип паралельного розвитку вмінь і навичок (він протиставлявся принципу послідовного розвитку видів МД прямих) (І.В.Рахманов);
- принцип роздільного (диференційованого) і взаємопов'язаного навчання видів МД (М.Я.Дем'яненко та інш.);
- принцип переважно комплексного, але за необхідністю аспектизованого розвитку МД (В.А.Бухбіндер та інш.);
- диференційованого та інтегрованого навчання (Г.В.Рогова та інш.);
- принцип взаємопов'язаного навчання усного мовлення, читання і письма (О.О.Миролюбов);
- принцип взаємопов'язаного навчання видів МД з урахуванням їх спільності та відмінності (Н.І.Гез);
- взаємопов'язаного навчання видів МД (С.Ю.Ніколаєва та інш.);

Як очевидно, у процесі розвитку зазначеного принципу чітко простежуються такі опозиції:

недиференційоване – **диференційоване** навчання,
 послідовне – **паралельне** навчання,
 аспектизоване – **інтегроване** навчання.

Сутність цих опозицій полягає у різних поглядах на проблему навчання чотирьох видів іншомовної комунікації: аудіювання, говоріння, читання і письма (А, Г, Ч, П). Що ефективніше:

- розділяти чи не розділяти навчання продуктивних і рецептивних видів МД?
- розвивати спочатку одні види МД (усні), а потім інші (писемні), чи навчати їх паралельно?
- дотримуватися тільки комплексного чи тільки аспектизованого розвитку МД?

Сучасні методисти визнають доцільним інтегрований підхід до навчання А, Г, Ч і П, за яким усі види МД формуються і розвиваються паралельно і взаємопов'язано, звідси – принцип взаємопов'язаного навчання видів МД. Це в жодному разі не означає

- одночасного навчання видів МД та непослідовної роботи над кожним окремим видом МД;
- невизнання специфічних особливостей кожного виду МД;
- ігнорування необхідності використання методичних прийомів, адекватних діяльності, що формується;
- навчання усіх видів МД на одному й тому ж матеріалі.

Навпаки. Цей принцип виводиться із психологічних закономірностей функціонування видів МД, згідно з якими кожен вид має свої особливості, усі види МД взаємопов'язані, їхні зв'язки мають глибинний характер і, завдяки їм, у процесі оволодіння видами МД має місце їх взаємне підкріплення.

У чому полягають ці зв'язки? У чому спільність і відмінність видів МД? Як види МД підкріплюють один одного?

Види МД визначаються за формою спілкування (усною, безпосередньою, чи письмовою, опосередкованою) і за характером спрямованості мовленнєвої дії (прийом чи видача повідомлення). В залежності від такого їх визначення види МД можна об'єднати попарно у такий спосіб:

Усні: Г, А (матеріальна основа – звуки)
 Писемні: П, Ч (матеріальна основа – літери)
 Рецептивні: А, Ч (смыслосприйняття)
 Продуктивні: Г, П (смысловирраження).

Розглянемо взаємопов'язані види МД, їхні взаємозв'язки і взаємодію у процесі спілкування.

Серед параметрів, згідно з якими визначаються спільність і відмінність видів МД, дослідники проблеми називають характер спілкування, спрямованість на прийом чи видачу повідомлення, роль МД у спілкуванні, наявність одного із трьох способів (зовнішній усний, зовнішній письмовий і внутрішній) формування і формулювання думки, характер зовнішньої вираженості, характер зворотного зв'язку, характер мовних засобів, що забезпечують ту чи іншу МД (І.О.Зимня, В.А.Бухбіндер та інш.). Аналіз цих параметрів дозволив виявити найбільш суттєві моменти стосовно відношень і зв'язків між видами МД.

Що важливо знати у цьому плані?

- **Базальними**¹ видами МД є Г і А. До цих видів МД формується генетична готовність, вони – інструмент реалізації спілкування людини з іншими людьми.
- Ч і П – більш **складні** види МД; це пояснюється тим, що вони відбивають більш складний – письмовий спосіб формування і формулювання думки, який є вто-

¹ Базальне поняття – основне наукове поняття, знання базальних понять належить до теоретичних засад науки.

ринним. Писемне мовлення нібито виростає з усного, первинного мовлення. Воно неможливе без УМ.

- Письмо є **найскладнішим** умінням. Генетично воно формується пізніше за інших. Навчання письма передбачає засвоєння нового, графічного способу фіксації думок, що є досить нелегким завданням.
- Здійснення МД відбувається завдяки **провідним** мовленнєвим аналізаторам комунікативної системи людини:
 - для А – слуховому, для Г – мовленнєвомоторному, для Ч – зоровому, для П – рукомоторному (моторнографічному), опосередкованим вухом, ротом, очима, рукою.

Це свідчить про індивідуальні особливості кожного виду МД, про їх відмінності.

Однак у будь-якому виді МД беруть участь і інші мовленнєві аналізатори. Так, **спільним** для всіх видів МД, а отже і основоположними для них, є мовленнєвомоторний (мовленнєворуховий), бо він діє як внутрішнє промовляння при А, Г, Ч і П. Це свідчить про важливість і базальність говоріння для розвитку інших видів МД.

Письмо обслуговується усіма чотирма каналами комунікативної системи людини. У людини, яка не вміє писати, а отже і читати, комунікативна система фактично двоканальна (вухо – рот). Інформаційна ємкість такої системи суттєво послаблена, адже у звуковій формі реалізується менша частина мовного потенціалу. Письмо значно **розширює** інформаційно-пропускну здатність комунікативної системи людини. Отже, без нього неможливе удосконалення УМ.

Види МД відрізняються за характером їх **зовнішньої** вираженості. Г і П – зовнішньо виражені процеси, А і Ч – зовнішньо невиражені процеси внутрішньої активності. Отже труднощі оволодіння внутрішніми видами МД (А і Ч) в тому, що ці процеси не піддаються безпосередньому контролю та управлінню з боку викладача.

За **структурою** (наявність трьох фаз: мотиваційної, орієнтовної і виконавчої) і предметним (психологічним) **змістом** (предмет, засоби, продукт, результат діяльності) внутрішні види не відрізняються від зовнішньо виражених, що свідчить про їх спільність.

Дуже важливим у взаємодії різних видів МД є спільність породжуючих характеристик, що позитивно впливає на оволодіння ними. Так, ідентичні схеми породження мають аудіювання і читання (рецепція) та говоріння і письмо (продукція). Спільність породжуючих характеристик видів МД свідчить про спільність умінь, якими необхідно оволодіти для їх реалізації. Так, для аудіювання і читання спільними є вміння, пов'язані із смисловою переробкою отриманого повідомлення, для говоріння і письма – уміння виражати думки, почуття, волевиявлення і т. п.

Ознака **ідентичності** схем породження може бути поширена на всі види МД. Дослідження свідчать, що ідентичними у принципі є схеми функціонування проти-

поставлених видів МД, наприклад, Г і Ч. Так, той, хто говорить, сам будує (породжує) структуру речення, самостійно відбираючи мовні засоби. Той, хто читає, сприймаючи текст, передбачає можливу схему побудови речення, тобто внутрішньо відтворює (породжує) її. Таке породження називається рецептивним на відміну від продуктивного породження. Отже, Г і Ч завдяки цій спільній рисі удосконалюють одне одного. Більше того, систематичне Ч за рахунок внутрішнього породження здатне підтримувати навички і вміння Г за відсутності усної комунікації.

Психологічно процеси розуміння і породження не відокремлені. Отже Ч і П, А і Г не формуються одне без одного.

МД забезпечується мовними засобами певної вивченої мови. Проте у кожному виді МД функціонують **базові ЛО і ГС**, що говорить про їхню відмінність. Наприклад, лексико-граматичні засоби рецептивних і продуктивних видів МД різняться: ці види забезпечуються різним набором мовних засобів, кількість яких теж різна. Зокрема, для рецепції потрібен набагато більший обсяг мовних засобів (так, обсяг ЛО для Ч у 2-4 рази більший, ніж для Г).

Для усної і писемної форм комунікації характерна **стилістична** диференційованість, що обумовлює різні підходи до їх навчання. Для писемного стилю характерний складний синтаксис, складна лексика і граматичні структури, розгорнутість викладу тощо. Усне спілкування часто еліптичне, лаконічне, воно забезпечується меншим обсягом мовних засобів, загальнозживаною лексикою, не потребує складних граматичних конструкцій.

Таким чином, притаманність різним видам МД об'єктивних спільних рис і відмінностей у плані їхніх мовних засобів та перебігу психічних процесів обумовлює як суміщене, так і роздільне їх навчання, що, власне, і розуміється під терміном „взаємопов'язане навчання”.

На користь взаємопов'язаного навчання свідчить методичне положення, що характеризує сучасний період навчання ІМ: засвоєння ІМ як засобу міжкультурного спілкування можливе лише в умовах, наближених за своїми характеристиками до реального спілкування (Н.Д.Гальскова). Реалізація цього положення спрямована не на формування розрізнених умінь аудіювання, говоріння, читання і письма, а на розвиток комунікативної компетенції, що їх інтегрує.

Отже, можна зробити такий висновок для практики навчання:

Формуючи іншомовні комунікативні компетенції у Г, А, Ч і П, слід:

1. урахувувати специфіку кожного виду комунікації (вчити Г через Г, Ч через Ч і т. д.);
2. використовувати взаємопозитивний вплив різних видів МД (навчання Ч з підкріпленням Г більш ефективно, ніж без нього, і т. д.).

Як практично здійснювати взаємопов'язане навчання різних видів МД?

Перш за все слід урахувати, який вид МД у процесі формування іншомовної комунікативної компетенції (ІКК) виступає як **мета** навчання і який/які як **засіб/засоби** навчання інших видів МД. Навчаючи, наприклад, Г (мета навчання), можна використовувати інші види МД як засоби, що сприяють формуванню навичок і вмінь говоріння:

Г ←————— А, П, Ч.

Можна припустити, що найбільш взаємосприятливими є ті види МД, в яких найбільше спільних рис. Для Г це А (Г і А – усні види МД) і П (Г і П – продуктивні види МД). У Г з А спільна матеріальна основа, а з П – спільні породжуючі характеристики. Читання для говоріння є протипоставленим видом МД, з ним у нього більше відмінностей, ніж збігів.

Подана нижче схема репрезентує схожі і протипоставлені види МД у плані відношення „цільовий вид МД – засіб навчання інших видів МД”:

Г ←————— А, П, Ч
 А ←————— Г, Ч, П
 Ч ←————— П, А, Г
 П ←————— Ч, Г, А

У відповідності до цієї схеми можна стверджувати, що при навчанні, наприклад, говоріння такі види МД як аудіювання і письмо (у більшій мірі) і читання (дещо в меншій мірі) сприяють формуванню цього цільового вміння.

Наведемо приклади реалізації принципу взаємопов’язаного навчання видів МД у процесі навчання цільових умінь говоріння та аудіювання. Приклади презентують комунікативні вправи, а отже вони виконуються на етапі практики у спілкуванні.

Навчання говоріння

Як відомо, основними видами комунікативних вправ для навчання говоріння є бесіда, дискусія, рольова гра / ділова гра, переказ невідомого іншим змісту.

Комунікативні вправи в говорінні передбачають розповідь, повідомлення, опис, обговорення інформації з проблеми, висловлювання своїх поглядів, оцінку подій, вчинків, переконання когось у чомусь тощо і носять, як правило, проблемний характер.

При навчанні говоріння (діалогічного і монологічного мовлення) як **інформаційна вербальна основа** може використовуватися аудіотекст чи друкований текст, який попередньо потрібно прослухати/прочитати і провести певну роботу з контролю розуміння та осмислення його змісту, що передбачає володіння аудіюванням/читанням як діяльністю.

Можна запропонувати такі етапи навчання обговорення проблеми.

Обговорення проблеми

Варіант А (на основі прослуханого/прочитаного тексту)

- Повідомлення проблеми для обговорення.
- „Мозковий шторм” (brainstorming).

- *Слухання/читання тексту з проблеми.*
- *Контроль розуміння змісту тексту.*
- *Постановка завдання групам студентів.*
- *Обговорення проблеми у групах студентів/учнів.*
- *Підсумки обговорення проблеми представниками від груп студентів/учнів.*
- *Порівняння висновків груп та об’єднання їх в одну версію.*

Фрагмент уроку

Проблема для обговорення: „**Мобільний телефон у нашому житті**”.

- 1 „Мозковий шторм”: висловлювання своєї думки „Do you think mobile phones were a good invention? Why so?”.
- 2 Слухання тексту “Pros and cons of using mobile phones” (7 people are giving their opinion on the issue).
- 3 Контроль розуміння змісту тексту (підсумувати, хто „за”, хто „проти” і чому).
- 4 Завдання для двох груп студентів „ЗА” і „ПРОТИ”: навести аргументи „за” і „проти” мобільних телефонів.
- 5 Робота в групах: одна група обговорює аргументи „за”, інша – „проти”.
- 6 Підсумки: повідомлення одного представника від кожної групи для всієї групи.
- 7 Порівняння аргументів, висунутих групами, висловлення власних точок зору.

Варіант Б (на основі досвіду і знань): 1, 4, 5, 6, 7.

Який варіант має переваги? Вибір залежить від мети навчання, рівня навченості студентів, характеру проблеми. Але якщо йти за принципом від легкого до складного, то слід дотримуватися послідовності від А до Б. Врешті решт, для спілкування природною є бесіда/дискусія як на основі певної інформації, так і на основі власного досвіду і знань.

Якщо ж вибирати між аудіотекстом і друкованим текстом як джерелом інформації, то перевагу слід віддати аудіотексту, враховуючи спільність форми спілкування (усна).

Джерелом інформації можуть бути також радіо- і відеоматеріали.

Навчання аудіювання

До комунікативних вправ в аудіюванні відносяться вправи на сприймання і розуміння усного мовлення у живому звучанні при контактному спілкуванні та у звукозапису.

Визначають різні типи текстів для аудіювання: короткі розповіді, описи, розмови, теле- і радіоновини, інтерв’ю, ток-шоу, оголошення, лекції, доповіді, презентації, дискусії, дебати.

Як засоби навчання аудіювання можуть використовуватися говоріння і читання.

Навчання аудіювання текстів з метою глобального чи детального розуміння їх змісту охоплює три етапи роботи: дотекстовий, текстовий, післятекстовий.

Аудіювання тексту

Варіант А

- Уведення в контекст, активізація фонових знань студентів з теми тексту (бесіда, розповідь чи коментар викладача, читання додаткової інформації).
- Зняття мовних труднощів аудіювання.
- Прогнозування змісту аудіотексту (за заголовком, ключовими словами, ілюстрацією).
- Постановка завдання для вилучення інформації з аудіотексту.
- Слухання аудіотексту.
- Вилучення основної/повної інформації з аудіотексту (тест, відповіді на запитання, укладання плану, бесіда тощо).
- Скорочення аудіотексту (стислий переказ змісту).
- Інтерпретація змісту аудіотексту: висновки, оцінка (бесіда).

Варіант Б (А + додаткове завдання)

- *Розвиток умінь говоріння на основі прослуханого (дискусія, інсценування, рольова гра).*

Варіант В (А + додаткове завдання)

- *Розвиток умінь письма на основі прослуханого (написання твору, есе, анотації тощо).*

Фрагмент заняття

Аудіювання інтерв'ю "What do you do to keep fit?"

1. Бесіда "Як підтримувати хорошу форму, настрої, як берегти своє здоров'я?"
2. Семантизація незнайомих слів (дефініція, тлумачення ІМ).
3. Прогнозування змісту тексту за ключовими словами (слова на дошці): *Яких проблем буде торкатися ведучий інтерв'ю?*
4. Завдання на вилучення основної інформації: прослухати інтерв'ю і з'ясувати, хто з опитуваних дійсно турбується про своє здоров'я.
5. Перше слухання тексту.
6. Контроль глобального розуміння тексту: дати відповіді на запитання:
Чи підтвердилося припущення щодо проблем, які ставляться в інтерв'ю? Хто з опитуваних дійсно турбується про своє здоров'я?
7. Завдання на вилучення повної інформації: прослухати інтерв'ю ще раз і заповнити таблицю потрібною інформацією.
8. Друге слухання тексту, заповнення таблиці.
9. Контроль детального розуміння тексту: відповіді на запитання (за таблицею) з уточненням суттєвих деталей.

10. Скорочення змісту тексту: рольова гра: Ви – ведучий ток-шоу. Підсумуйте результати інтерв'ю (як можна підтримувати хорошу форму і як до цього ставляться ті, кого опитували).
11. Інтерпретація змісту тексту: бесіда щодо оцінки поведінки опитуваних та їхнього ставлення до свого здоров'я.
12. а) Дискусія щодо шляхів збереження здоров'я, переваг, недоліків вегетаріанства, преференцій у їжі тощо.
б) Інтерв'ю у групі.
13. а) Написання рекомендацій „Як дбати про своє здоров'я”.
б) Виготовлення плаката (poster) "Здоровий спосіб життя".

Як бачимо, у варіанті А говоріння (у більшій мірі) і читання (у меншій мірі) сприяє підготовці до аудіювання тексту, організації процесу аудіювання і контролю розуміння прослуханого. У варіантах Б і В аудіювання саме стає засобом надання інформації для розвитку вмінь говоріння і письма на основі прослуханого тексту.

Під час виконання вправ можуть використовуватися тексти з аудитивних та аудіовізуальних джерел.

Інтегрованого використання усіх видів МД вимагає **проектна робота (ПР)**, яка відзначається особливо високим мотиваційним потенціалом. ПР передбачає розроблення учнем (індивідуальний проект) чи учнями (груповий проект) певного завдання-проекту за заданою чи вільною темою. Під час виконання групового проекту кожний учень виконує свою частину роботи, потім проект обговорюється у малих групах і презентується усій групі, яка оцінює його. Результатом проекту може бути доповідь, стаття, звіт, газета тощо.

Під час виконання будь-якого типу проекту (інформаційно-дослідницького, проекту-листування, проекту-інтерв'ю, проекту-опитування тощо) має місце *інтегроване* використання усіх видів МД. Наприклад, інформаційно-дослідницький груповий проект вимагає використання (1) Ч+А, (2) Г+А, (3) П+Ч, (4) Г+А:

- 1) збір та опрацювання інформації з друкованих та аудитивних джерел;
- 2) планування та обговорення змісту проекту;
- 3) складання і документування проекту;
- 4) презентація та оцінювання проекту.

Якщо проект виконується індивідуально і за вільною темою, то після презентації доцільно провести загальногрупову дискусію з досліджуваної проблеми. Така робота дозволяє використовувати також усі види МД.

У процесі виконання проектною роботи усі види МД виступають як цільові і повинні враховуватися при оцінюванні рівня сформованості іншомовної комунікативної компетенції студентів.

С. В. Гапонова (Київ)